

SAYI:1 1987/1

MILLİ SARAYLAR

Saray Bahçelerinde Kullanılan Ağaç Türleri

REFİK FİDAN

Peyzajist, Yüksek Ziraat Mühendisi
Milli Saraylar Daire Başkanlığı
Park ve Bahçeler Şube Müdürü

BOSTANCI OCAĞI, Osmanlı saraylarının içinde ve dışında hükümdarlara ait bağ-bahçe ve bostanlara bakan, sarayın çeşitli hizmetlerini yürüten bir ocaktı. Bu ocağa, devşirilerek gelen acemiler ya da bir müddet Osmanlı çiftçisinin yanında kalıp Türk-İslâm kültürüyle yetiştirilen kişiler alınırdı. Aynı ocağa bağlı olan ve padişah kayıklarında görev alan hamlacılar da bahçe, bostan işleriyle uğraşırlardı. Yirmi bölük olan hasbahçe görevlileri Saray bahçesine bakar, diğerleri de Saray dışındaki bahçe ve bostanlarda çalışırlardı. Ustaların nezaretinde 15-100 kişilik birlikler halinde bulunurlardı. Saray dışındaki bahçe ve bostanlara da Hedaik-i Hassa denirdi. Bostancılar esas kışlası ise Hasbahçe'deydi.¹

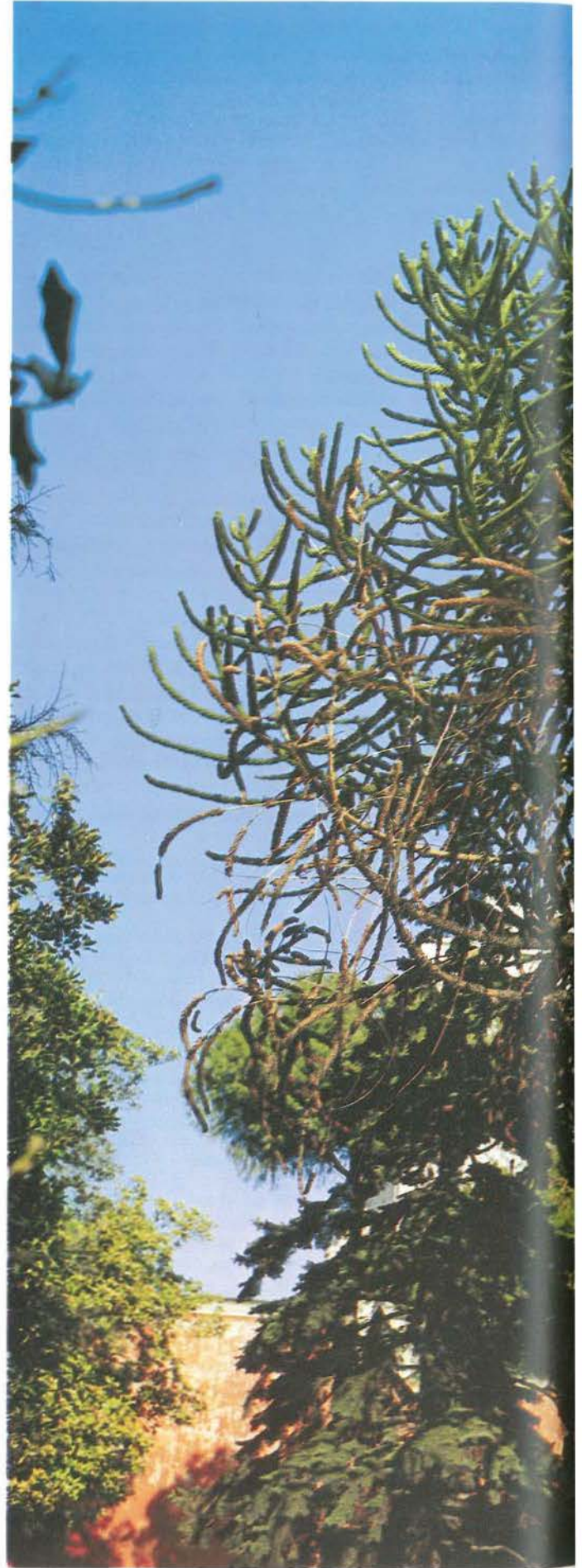
Tarih boyunca mesire yerleriyle ünlenmiş olan İstanbul bahçelerindeki havuzlar, fiskiyeler ve su kanallarıyla önem kazanmıştır. Bahçeler, daima çimle, gül, sümbül, lâle, küpe gibi çiçeklerle süslenirdi. Servi ağaçları arasına en çok erguvan ve yabani erikler dikilirdi.

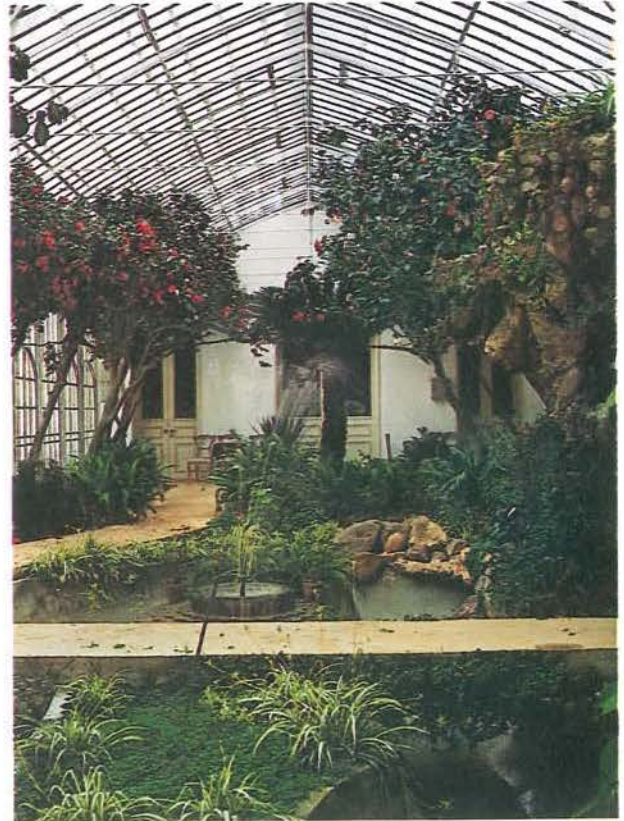
18. yüzyılda, köşkler, kasırlar zincirinin bulunduğu Haliç ve Boğaziçi kıyılarında bahçe, ağaç, çiçek zevki bir hayli yaygındı.

18. yüzyılın ortasına kadar Türk bahçesi geometrik şekillerden uzak genişlik, ferahlık, sükûnet ifade eden kendi klasik karakteri içinde kalmıştır. Yine aynı yüzyılda, Lâle Devri'nden başlayarak yabancı bahçe tertipleri, saray ve konaklara alınan Alman, Fransız, İtalyan bahçe mimarları ve bahçıvanların buralarda görevlendirilmeleriyle Osmanlı bahçelerinin karakterini değiştirmiştir. Gene Avrupa'dan Osmanlı bahçelerine çok miktarda çiçek, çim tohumu, ağaç ve ağaççıklar getirtiliyordu.

1728 yılında İstanbul'a gelmiş olan Fransız Elçisi Marquis de Villeneuve'un İbrahim Paşa ile ilk görüşmesine dair bilgi verilirken Paşa'nın kendisine *Versailles'*ı sorduğu ve *Kağıthane'de Versailles'daki gibi bahçeler yaptırdığını* söylediği kaydolunur.

1856 yılında İngiliz Sefareti bahçıvanı George'un Tarabya'daki sefaret bahçelerinde yaz-kış yaprağını dökmeyen ibrelili manolyalar yetiştirdiği bilinmektedir². Bu sıralarda Dolmabahçe Sarayı da büyük bir Hasbahçe'ye inşa edilmişti.

Maymun Çamı ya da Şili Arokaryası da denilen, Dolmabahçe Sarayı bahçesinde görkemini koruyan ağaçların başında Araucaria gelmektedir (solda). Saray bahçelerini süsleyen bir lifer ağaç türü de Cunninghamia'dır (en üstte). Bahçıvan Romeo'nun getirttiği kamelyalar (camilia) Maslak Kasırları serasında çiçeklerini her yıl bütün güzelliğiyle açmaktadırlar (üstte).

Saray bahçesinde iki tür manolya bulunmaktadır; *Magnolia Grandiflora* (en üstte ve en sağda) ile *Magnolia Stellata* (sağda üstte). Kadran Ağacı adı da verilen Sedir (*Cedrus*) saray bahçelerini süsleyen ağaçlardandır (üstte).

Neo-rönesans ve Barok üslupların karışımı olarak karşımıza çıkan Dolmabahçe Sarayı yapılırken, bahçelerin de beraber tanzim edildiği bilinmektedir³. Bunun için Avrupa saray bahçelerinde çalışan bahçe mimarları ve bahçıvanları yüksek ücretlerle Saray bahçesinin tanziminde çalıştırılmışlardır. Bu sayede Avrupa saray bahçe düzenlerinin, artık direkt olarak Osmanlı bahçesini etkilediği döneme girilmektedir.

Dünyanın dört bir tarafından getirtilen irili ufaklı ağaçlar belli bir düzen içinde Saray'ın çeşitli yerlerine serpiştirilmiştir. Saray'ın, ön bahçesi 19. yüzyıl Avrupa bahçelerini yansıtmaktadır.

H. 1310/M. 1884 senesinde Padişah en güzel bahçeleri, Avrupa'dan ve Amerika'dan Washington Sefiri Mavroyani marifetiyle getirtilen *arokaryalarla* (arocaria) düzenletmiştir. Padişah'ın dışardan gelen yabancı konuklara, elçilere bahçesini gezdirdiğini biliyoruz.

Dış ülkelerden getirtilen ve Dolmabahçe Sarayı'nda çalışan bahçıvanların sayısı epeycedir. H. 1306/M. 1880 tarihli bir belgede şu liste verilmektedir:

Bahçıvanbaşı Eşlef (Almanya)

Kalfa Vinhot Oğus Hanrin (Prusya)

Kalfa Rombo Luvif İsfanciyani (İtalya)

Serbahçıvan Mitro Corcilubonoviç (Dalmaçya)

Kalfası İstrobi İstavri Kolyoni (Sakız-Kopoz)

Serbahçıvan Deroin (Fransa)

Trieste'den Saray bahçesine dikilmek üzere 34 balya ağaçtan başka, Deroin marifetiyle, 4 Nisan H. 1302/M. 1884 tarihinde, çam ağaçları getirtilmiştir.

Bahçe tanzimlerinde havuzlarda kullanılan sünger taşları ise H. 1306/M. 1888 senesinde Selanik'ten getirtilerek kullanılmıştır. Bahçıvan Memico marifetiyle Avrupa'dan ağaç, ağaçlık ve çiçek tohumları getirtilmiştir. Bahçıvan Romeo'nun getirdiği *kamelyalar* (Camilia) Maslak Kasırları'nın seralarına, bambular ise Beylerbeyi Sarayı'na dikilmişlerdir. Fidanlar Deroin tarafından Fransa'nın Orléans şehrinde fidan taciri Dausttan'dan alınmıştır. Eşlef ise Almanya'nın Erfort kentinden ağaç ve çiçekler getirmiştir. Fidan olarak dikilen bu ağaçlar sarayların bahçelerinde hâlâ ayakta durmaktadırlar.

ARAUCARIA (Fam: Araucariaceae)

Saray bahçesinde görkemini koruyan ağaçların başında gelmektedir. *Araucaria araucana* (A. imricata), *Maymun Çamı* ya da *Şili Arokaryası* Güney Amerika'da Şili'de Ant Dağları'nda yetişir. Erkekler 40-50 m. yükseklikte olur, dişiler ise 15-20 m. civarındadır. Arokarya diğer türlere nazaran soğuğa çok dayanıklıdır. Marmara Bölgesi Şili Arokaryası için en iyi yetişme alanıdır. Peyzaj mimarisinde yeşil alanlarda soliter olarak kullanılır⁴.

CUNNINGHAMIA (Fam: Taxodiaceae)

Vatanı Güney Çin ve Formoza'dır. Yaz-kış yeşildir ve hafif gölge yerleri isterler. İyi gelişebilmesi için nispi rutubeti yüksek ılıman iklimleri severler. Sarayımızın yan bahçesinde 20 m. yüksekliğinde iki adet *Cunninghamia lanceolata* bulunmaktadır⁵.

MAGNOLIA (Fam: Magnoliaceae)

Bunların dışında saraylarımızın bahçelerini süsleyen ağaç türlerinden birisi de *manolya*dır. Çiçekleriyle de fazlasıyla tutulan bu ağaçlar saraylarımızın yapısıyla birlikte dikilmişlerdir ve soliter olarak kullanılırlar. Yaprakları, çiçekleri ve kırmızı tohumlarıyla bahçelere güzel bir görünüm kazandıran manolya ağacının 3 çeşidi vardır. Bunlardan *Magnolia Grandiflora*, sık yaprakları ağaca her zaman yeşil görüntüsünü korutur. Marmara'da ve

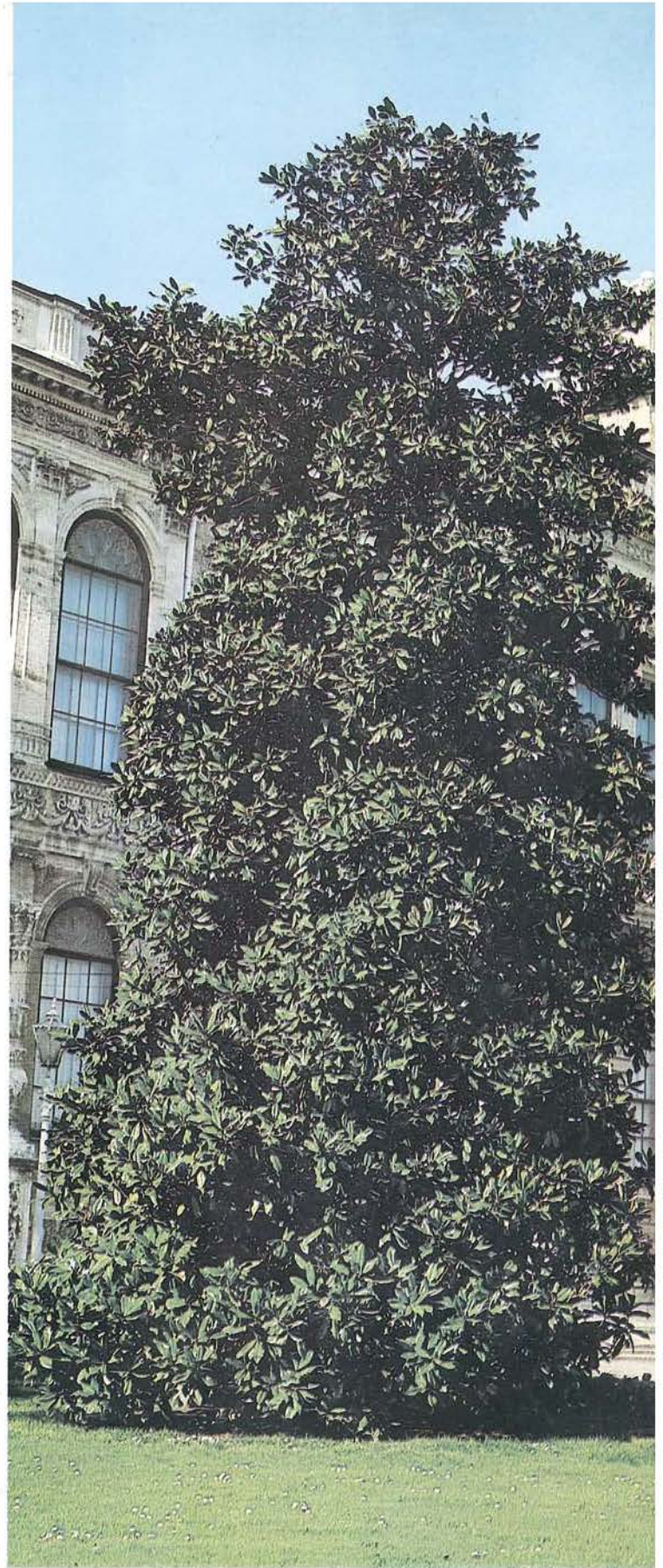
Boğaz'ın her iki tarafındaki bahçelerde de çok miktarda bulunur. Mayıs ve Haziran aylarında yeşil yaprakların arasında beyaz çiçekleri ve güzel kokularıyla dikkati çekerler. Saray bahçelerimizde 100 yaşın üzerinde Magnolia Grandiflora ağaçları vardır.

Bir başka manolya türü olan *Magnolia Stellata* yeşil alanlarda tek olarak kullanılır ve 20 m. kadar yükselirler. Mart ayının onbeşinden itibaren İstanbul şartlarında güzel kokulu Grandiflora'nın çiçeklerinden daha küçük çiçek açarlar. Bu güzel kokulu çiçekler, 15 gün kadar ağaç üzerinde kalırlar ve sonra dökülürler. Dökülmüş çiçeklerin yerini yapraklar alır.

SEDİR (CEDRUS)

Sedir'in bir diğer adı da *Kadran Ağacı*'dir. Vatanı Anadolu, Kıbrıs, Himalaya ve Kuzey Afrika'dır. *Lübnan Sediri* veya *Toros Sediri* olarak da bilinmektedir. Yerden itibaren dallanır. Yeşil alanlarda tek olarak kullanılır. Genç fidanlarda piramit biçiminde gelişir, uzun ömürlüdür. Dalları gayet uzundur, ibreleri çok sıktır ve koyu renklidir. Çok çabuk büyür ve 30-40 m. ye kadar yükselir. Yalnız kireçli toprakları sevmez, kloroza tutulur ve tepeden itibaren kurumaya başlar⁶.

Yukarıda bahsettiğimiz bu örnekler, saray bahçelerindeki düzenlemelerin, tarihi bahçe gelişiminin açıklanmasında yararlı olacak ve ayrıca bu ağaçların, bitki örtüsünün korunması gerekliliği de bir kere daha görülecektir. Şehir içinde bahçe ve parklar meydana getirilmesi Abdülaziz devrinde başlar. Nitekim 1870'de Taksim'de⁷, 1871'de Tepebaşı'nda halkın faydalanması için bahçeler yapıldığını⁸ devrin gazetelerinden öğrenmekteyiz. Tarihin derinliklerinden kopup gelen anıtsal yapıları hiç bir zaman park ve bahçelerinden ayrı düşünmemek gerektiğini burada bir kere daha vurgulamakta sayısız yararlar bulunmaktadır. □

NOTLAR

¹M.SERTOĞLU, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*

²GÖNÜL ASLANOĞLU EVYAPAN, *Tarih İçinde Formal Bahçenin Gelişimi ve Türk Bahçesinde Etkileri*, ODTÜ Yayını, Ankara 1974

³a.g.e.

⁴ERCÜMENT ORÇUN, *Özel Bahçe Mimarisi Dendroloji*, Cilt I, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi No.196, İzmir 1972

⁵a.g.e.

⁶a.g.e.

⁷M.ERDOĞAN, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri" *Vakıflar Dergisi*, Sayı IV.

⁸Basiret, 3 Recep 1287 No.174